

սով՝ կենաց փայտի տաղանակն տոին Ս. Կարապետի եկեղեցիէն և փոխադրեցին Ս. Աստուածածնի նորակառոյց եկեղեցւոյ մէջ, փրկչական 383 թուին, մեծ պահոց աւագ ուրբաթու խորհրդաւոր օրը: Այս հանդիսին ներկայ էր նաեւ Ս. Գրիգոր Նարեկացին, որ ի վերջոյ Ստեփանոս եպիսկոպոսի խնդրանք՝ զրեց թէ՛ Ապարանից պատմութիւնը և թէ Ս. Խաչի հրաշալի ներբողն: Կենաց փայտի մասին այս վանքս բերուելէն վերջ, Ապարանից ոչխորի անունն փոխեցին, և այնուհետեւ սկսան անուանել Ապարանից Ս. Խաչ:

Հոչակաւոր վանքս, ժամանակի յաջող և ձախող ընթացից համեմատ իւր գոյու թիւնն պահած և հոտած է մինչեւ մեր օրերը, սակայն պատմական կարեւոր տեղեկութիւնք և վէպքեր, գրութեամբ մեր ձեռքն հասած չեն: Այս վանքէն էր ժ.Չ դարուն բանաստեղծ Սիմոն վարդապետը, որ տաղաչափեց Պահլավունեսոց և Մամիկոնեանից վիպասանութիւնը: Ժ.Թ դարու երկրորդ կիսուն մէջ վանացս հին ձեռագիր մատենանք, թանկագին սպասանքը և սրբութիւնները, և բոլոր ինչքերը աւարառութեամբ գրաւած է քեւրտ Օսման աղան. այժմ՝ եւս նոյն քրդի Հասան և Ապտուլ-բահման որդւոց ազգաբան (չիֆթլիկ) եղած է: Հայ մը իւր բնատնիքով կը բնակի վանացս մէջ, որ բռնի ստիպուած է շէնքին պահպանութիւն ընելու, շուրջը երկող մարգագետինները մշակելու և արգիւնքը վերոյիշեալ բոլաց ձմերոցն տանելու: Տակաւին կանգուն է վանացս հինաւորաց չընաղակերտ գմբէթաւոր Հոյսկապ եկեղեցին, որ ունի երեք խորան և հինգ լուսամուտ: Մօտակայ Ս. Կարապետի եկեղեցւոյն գմբէթն և արտաքին շէնքեր բանդեր են քուրդերն և այժմ՝ անտէր և ամայի կը մնայ: Վանացս միւս բոլոր շինութեանց վրայ կը փայլէ հին արուեստի զեղեցկութիւն. չնաշխարհիկ զանգակառուին ալ խաթալած են քուրդերը: Այսպէս ահա երեքմէն Հոչակաւոր և Հոյսկապ Ապարանից վանքս, այսօր կը գտնուի Հայոց իրաւասութիւնէն դուրս, տխուր և ողբալի վիճակի մը մէջ:

Հ. ՍՈՒՔԻԱՍ ԷՓՐԵՍԻԱՆ

ՓԱՌՔ Ի ԲԱՐՁՈՒՆՍ ԵՐԳԸ ԵԿԵՎԵՑԻՈՑ ՄԷՋ

(Շար. տես էջ 22)

Ա. Բ. Ա. Դ. Բ.

ՀԵՏԵԻՆԱԼ, էջերը աւելի բացայայտ ընելու համար, աւելորդ չենք համարիր յիշեցնել դարձեալ ինչ որ ըսինք անցեալ անգամ, մեր համեմատութեան առնելիք Բնաւորաց նկատմամբ: — Յիցակիս առաջին սինակը կը ներկայացնէ մեզ «Փառք ի Բարձրան»ը, ինչպէս որ աւանդած են մեր Նախնիք և ինչպէս որ ցայժմ ի ժամանակագրութեան կը դործածենք: Երկրորդ սինակը կը պարունակէ Առաքելական Սահմանադրութեանց Էջերն մէջ գտնուած ձեւ: Երրորդն մէջ կ'ամփոփենք Յոյն և Լատին եկեղեցեաց մէջ ի դործածութեան եղած ձեւերը, որք և ամենեւին գրեթէ չեն տարբերի իրարմէ: Իսկ յաջորդ երկու սինակաց առաջինը կը սեպհականները ամբարտաւան ծիսի՝ որ մինչեւ ցայսօր անբնդհատ կը տեսնուի Միլանու մայր եկեղեցւոյն մէջ. և երկրորդն՝ Առորի եկեղեցւոյ աւանդածն:

Հայերն ձեւն, ինչպէս ըսինք, կ'ընդօրինակենք վանացս նորաստիպ լիակատար ժամակարգութիւնէն. սակայն համեմատեցինք նորէն մի բանի գրաւորաց հետ, որ՝ ինչպէս յետոյ պիտի տեսնենք, ուրիշ տեսակետով մը մեզի հարկաւոր էին. և հոս կ'ուզենք զանոնք մեր ընթերցողաց եւս ծանօթացնել: Առաջինն է մեր մատենագրութիւն իբրեւ փոքրագիր և բոլորգիր ժամագրիքն գրուած ի 214 (1284) թուին: Երկրորդն է նոյնպէս փոքրագիր՝ մագաղաթեայ բոլորգիր ընտիր գրչութեամբ և զարդուք՝ թիւ 12 ժամագրիքն՝ գրուած ի 1226 (1640): Երրորդն ալ նոյնպէս բոլորգիր թիւ 17. ժամագրիքն, զրեալ ի թուին 122 (1634):

Նոյնպէս նաեւ չորրորդ մը՝ թիւ 12 ժամագրիք, մագաղաթեայ փոքրագիր և բոլորգիր 246 (1516) թուին:

Փառք ի բարձունս
Աստուծոյ,

Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ.
Փառք ի բարձունս Աստուծոյ

Ք. Δόξα ἐν [τοις]¹ ὑψίστοις Θεῷ.
Հ. Gloria in excelsis Deo.
Փառք ի բարձունս Աստուծոյ

և յերկիր խաղաղութիւն,

καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη.
և յերկրի խաղաղութիւն

Ք. καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη
Հ. Et in terra pax
և յերկրի խաղաղութիւն

ի մարդիկ հաճութիւն:

ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.
ի մարդիկ հաճութիւն

ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία [ς]
Ք. ի մարդիկ հաճութիւն (հաճութիւն)

hominibus bonae voluntatis.
Հ. մարդկան բարեկրօք

Եւ⁴ օրհնութիւն քեզ⁵ ի բար-
(ձունս
Օրհնեալ ես տէր Աստուած մեր
օրհնեմք զքեզ,

Αἰνούμεν σε,
զովեմք զքեզ

Ք.
Հ. Laudamus te.
զովեմք զքեզ

և զովեմք զքեզ:

ὑμνούμεν σε,
երգաբանեմք զքեզ

Ք. Ὑμνούμεν σε,
երգաբանեմք զքեզ

Խոստովանեմք տէր զքեզ,

εὐλογοῦμεν σε,
բարբանեմք զքեզ

Հ. εὐλογοῦμεν σε.
Հ. Benedicimus te,
բարբանեմք զքեզ

և երկիր պապանեմք քեզ.

δοξολογοῦμεν σε,
փառաւորեմք զքեզ

Ք. προσκυνοῦμεν σε,
Հ. Adoramus te.
երկիր պապանեմք քեզ

Փառաւորեմք զքեզ,

προσκυνοῦμεν σε,
երկիր պապանեմք քեզ

Ք. δοξολογοῦμεν σε.
Հ. Glorificamus te.
փառաւորեմք զքեզ

զոհանամք տէր զքէն

Ք. εὐχαριστοῦμεν σοι,
Հ. Gratias agimus tibi,
զոհանամք զքէն

διὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιέρεως,
ի ձեռն մեծի քահանայապետին
σὲ τὸν ὄντα Θεόν. ἀγέννητον
զքեզ զէակի Աստծ. զանծինգ
ἐνα, ἀ(μ)πρόσκιτον μόνον,
զմի զանմատոյց դիւան
διὰ τὴν μεγάλην σοῦ δόξαν.
Փառն մեծի փառաց քոց

Փառն⁷ մեծի փառաց քոց:

διὰ τὴν μεγάλην σοῦ δόξαν.
propter magnam gloriam
tuam.

Տէր Թագաւոր սուրբդ⁸
երկնային,

Κύριε βασιλεῦ, ἐπουράνιε
Տէր Թագաւոր, երկնային

Փառն մեծի փառաց քոց
Ք. Κύριε βασιλεῦ, ἐπουράνιε
Ք. Տէր Թագաւոր, երկնային
Domine Deus rex caelestis
Տէր Աստուած, Թագաւոր
երկնային

աստուած և Հայր ամենակալ: Թե՛ Սատիք քոյր ամենակալող
Աստուած Հայր ամենակալող

Ք. Թե՛, Սատիք քոյր ամենակալող
Հ. Deus Pater omnipotens.
Աստուած Հայր ամենակալող

Տէր և որդի հօր՝ միածին

**Բ. Κύριε Υιὲ μονογενές,
Հ. Domine Fili unigenite,
Տէր որդի միածին**

**Յիսուս Քրիստոս և
սուրբ որդի¹⁰.**

**Բ. Ιησοῦ Χριστέ, καὶ Ἅγιον
Πνεῦμα.**

**Բ. Յիսուս Քրիստոս և Սուրբ
Հոգի**

**Հ. Jesu Christe [cum sancto
spiritu].**

**Հ. Յիսուս Քրիստոս (ընդ սուրբ
հոգւոյն)**

սէր աստուած

**Κύριε ὁ Θεός ὁ Πατήρ τοῦ
Χριστοῦ,**

**Տէր Աստուած, Հայր Քրիս-
տոսի**

**դառն աստուծոյ և որդի հօր, տօ՛ւ
ննարտա դառին**

անարտա դառին

**Բ. Κύριε ὁ Θεός,
Հ. Domine Deus,**

Տէր Աստուած

**Բ. ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ, ὁ υἱὸς
τοῦ Πατρὸς·**

**Հ. agnus Dei, Filius Patris.
դառն Աստուծոյ, որդի Հօր**

որ առեր զմերս ի կուէն¹¹.

**ողորմեցար,
բարձեր զմեզս աշխարհի.**

**ὅς αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ
κόσμου·**

որ բառնայ զմեզս¹² աշխարհի

**Բ. ὁ αἶρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ
κόσμου.**

**Բ. բարձող մեղաց աշխարհի
Հ. qui tollis peccata mundi,**

**որ բառնայ զմեզս աշխարհի
Բ. ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ αἶρων τὰς
ἁμαρτίας τοῦ κόσμου.**

**Բ. Ողորմեաց մեզ, բարձող
մեղաց աշխարհի**

ԱՄԲԲՈՍՆԵՆ

ԱՍՈՐԱԿԱՆ

ܐܘܢ ܕܠܥܡ ܕܡܢ ܕܡܢ ܕܡܢ

(ܐܘܢ ܕܡܢ ܕܡܢ ܕܡܢ)

ի մարդկանէ ոչ տեսեալ

ܐܘܢ ܕܠܥܡ ܕܡܢ ܕܡܢ ܕܡܢ

և անտեսանելի

ܐܘܢ ܕܠܥܡ ܕܡܢ ܕܡܢ ܕܡܢ

դու միայն սուրբ

ܐܘܢ ܕܠܥܡ ܕܡܢ ܕܡܢ ܕܡܢ

դու միայն հզօր

ܐܘܢ ܕܠܥܡ ܕܡܢ ܕܡܢ ܕܡܢ

դու միայն անմահ

ܐܘܢ ܕܠܥܡ ܕܡܢ ܕܡܢ ܕܡܢ

խոստովանիմք զքեզ

ܐܘܢ ܕܠܥܡ ܕܡܢ ܕܡܢ ܕܡܢ

զի դու ես միջնորդ բարեաց մերոց

ܐܘܢ ܕܠܥܡ ܕܡܢ ܕܡܢ ܕܡܢ

Յիսուս Քրիստոս

Jesu Christe; Sancte Spiritus;
Յիսուս Քրիստոս. (ս) Սուրբ Հոգի

Domine Deus,
Տէր Աստուած

filius Patris. Agnus Dei,
Որդի Հօր: Փառն Աստուծոյ

qui tollis peccata mundi,
որ բառնաս զմեզս աշխարհի

ܐܘܢ ܕܠܥܡ ܕܡܢ ܕܡܢ ܕܡܢ

Փրկիչ աշխարհի

ܐܘܢ ܕܠܥܡ ܕܡܢ ܕܡܢ ܕܡܢ

և որդի Բարձրելոյ

ܐܘܢ ܕܠܥܡ ܕܡܢ ܕܡܢ ܕܡܢ

գառն Աստուծոյ կենդանւոյ

ܐܘܢ ܕܠܥܡ ܕܡܢ ܕܡܢ ܕܡܢ

բարձող մեղաց աշխարհի

ܐܘܢ ܕܠܥܡ ܕܡܢ ܕܡܢ ܕܡܢ

ողորմեաց մեզ.

ΣΤΑΥΡΟΣ

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ

κ. *αρχὴ ῥῆμα ἡμεῶν* *Πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν,*
ῥῆμα ἡμεῶν

Πατερρὶς *ὁ* *καθήμενος ἐπὶ τῶν χει-*
ρῶν,

ἡμεῶν *ἐλθέσον ἡμᾶς.*
(ἡμεῶν)

ὁ *καθήμενος ἐπὶ τῶν χει-*
ρῶν,

ἡμεῶν *ἐλθέσον ἡμᾶς.*
(ἡμεῶν)

ὁ *καθήμενος ἐπὶ τῶν χει-*
ρῶν,

ἡμεῶν *ἐλθέσον ἡμᾶς.*
(ἡμεῶν)

ὁ *καθήμενος ἐπὶ τῶν χει-*
ρῶν,

Ζ. *miserere nobis. Qui tol-*
lis peccata mundi,

Ζ. *ἡμεῶν* *ἐλθέσον ἡμᾶς.*
(ἡμεῶν)

Β. *Πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν,*
Ζ. *suscipe deprecationem*
nostram.

ῥῆμα ἡμεῶν *ὁ* *καθήμενος ἐπὶ τῶν χει-*
ρῶν,

Ζ. *Qui sedes ad dexteram*
Patris,

ὁ *καθήμενος ἐπὶ τῶν χει-*
ρῶν,

Β. *καὶ ἐλθέσον ἡμᾶς.*
Β. *ἡμεῶν* *ἐλθέσον ἡμᾶς.*
Ζ. *miserere nobis.*
Ζ. *ἡμεῶν* *ἐλθέσον ἡμᾶς.*
(ἡμεῶν)

Β. *Ὅτι σὺ εἶ μόνος Ἅγιος,*
Β. *ὁ* *καθήμενος ἐπὶ τῶν χει-*
ρῶν,

Ζ. *quoniam tu solus sanctus.*
Ζ. *ὁ* *καθήμενος ἐπὶ τῶν χει-*
ρῶν,

Β. *σὺ εἶ μόνος Κύριος,*
Β. *ὁ* *καθήμενος ἐπὶ τῶν χει-*
ρῶν,

Ζ. *Tu solus Dominus.*
Ζ. *ὁ* *καθήμενος ἐπὶ τῶν χει-*
ρῶν,

σὺ εἶ μόνος Ὑψίστος,
ὁ *καθήμενος ἐπὶ τῶν χει-*
ρῶν,

Tu solus altissimus,
ὁ *καθήμενος ἐπὶ τῶν χει-*
ρῶν,

Β. *Ἰησοῦς Χριστὸς*
Ζ. *Jesu Christe.*

ὁ *καθήμενος ἐπὶ τῶν χει-*
ρῶν,

Β. *ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι,*
Β. *(ὁ* *καθήμενος ἐπὶ τῶν χει-*
ρῶν,

Ζ. *Cum sancto Spiritu,*
Ζ. *ἐν τῷ* *Πνεύματι)*
Β. *εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς.*
Ζ. *in gloria Dei Patris.*

ὁ *καθήμενος ἐπὶ τῶν χει-*
ρῶν,

ԱՐՔԻԵՍԵՊԻՏՈՍ

ԱՍՏՈՐԱԿԱՆ

suscipe deprecationem nostram
ընկալ զաղաչանս մեր

ܐܡܬܝܢ ܕܡܫܝܚܐ ܕܥܝܠܐ
որ նստիս¹³ ընդ ալմէ Հօր

(Qui sedes ad dexteram Patris,
Ար նստիս ընդ ալմէ Հօր

ܐܡܬܝܢ ܕܡܫܝܚܐ ܕܥܝܠܐ
ընկալ զաղաչանս մեր

miserere nobis;

ողորմեաց մեզ

miserere nobis, subveni nobis, dirige nos,
conserva nos, munda nos, pacifica nos.
Libera nos ab inimicis, a tentationibus,
ab hæreticis, ab arianis, a schismaticis,
a barbaris.

ողորմեաց մեզ. օգնեա՛ մեզ, ուղղեա՛ զմեզ
պահեա՛ զմեզ, արբեա՛ զմեզ, խաղաղացո՛ զմեզ :
Ազատեա՛ զմեզ ի թշնամեաց, ի փորձութեանց,
ի հերետիկոսաց, յարիանոսաց, ի հերձուհւո-
ծողաց, ի բարբարոսաց
quia tu solus sanctus;
զի դու միայն սուրբ

tu solus Dominus,
դու միայն Տէր

tu solus Altissimus,
դու միայն Բարձրեալ

ܐܡܬܝܢ ܕܡܫܝܚܐ ܕܥܝܠܐ
զի դու Աստուած մեր

ܐܡܬܝܢ ܕܡܫܝܚܐ ܕܥܝܠܐ
և դու Տէր մեր

ܐܡܬܝܢ ܕܡܫܝܚܐ ܕܥܝܠܐ
և դու Թագաւոր մեր

ܐܡܬܝܢ ܕܡܫܝܚܐ ܕܥܝܠܐ
և դու փրկիչ մեր

ܐܡܬܝܢ ܕܡܫܝܚܐ ܕܥܝܠܐ
և դու քաւիչ մեզաց մերոց

ܐܡܬܝܢ ܕܡܫܝܚܐ ܕܥܝܠܐ
աչք ամենեցուն ի քեզ հային

Jesu Christe,
Յիսուս Քրիստոս

ܐܡܬܝܢ ܕܡܫܝܚܐ ܕܥܝܠܐ
Յիսուս Քրիստոս

in gloria Dei Patris,
ի փառս Աստուծոյ Հօր

ܐܡܬܝܢ ܕܡܫܝܚܐ ܕܥܝܠܐ
ܐܡܬܝܢ ܕܡܫܝܚܐ ܕܥܝܠܐ

Աստուծոյ սմեանս եղելոյ
 քնութեան, թագաւորին մերոյ,
 ի ձեռն որոյ քեզ փառք պա-
 տիւ և պաշտօն (յաւիտեանս
 'Amen, Amen, Amen):

ամէն:

Բ. 'Amen. Հ. Amen.
 Ամէն:

ԱՄԲԲՈՍԵԱՆ

ԱՍՏՐԱԿԱՆ

Cum Sancto Spiritu, in saecula saeculorum.

ընդ Սուրբ Հոգւոյն յաւիտեանս յաւիտենից

Amen.
 Ամէն:

Փառք Աստուծոյ Հոր քոյ և Քեզ և Սուրբ
 Հոգւոյն յաւիտեանս.

فصيح
 ամէն:

Այս երկար համեմատութենէ վերջ, բա-
 ւականանանք առ այժմ վեր ի վերոյ աղ-
 նարկ մը ձգելով Հրեշտակային երգես այլ
 և այլ ձեւերով իրարմէ տարբերութիւնն ի-
 մանապէս համար: Ամենամեծ զանազանու-
 թիւն կ'ընծայէ մեզ Ասորի եկեղեցին, թէ՛
 պլոց տնծանօթ մասամբք և թէ բոլորովին
 տարբեր կարգաւորութեամբ: Ամենէն աւելի
 համառօտ ձեւերն համարելի են Արքրոսեանն
 և Առաքելական սահմանադրութեանց աւան-
 զածն, ի բաց թողլով սակայն առաջնոյն եր-
 կար յաւելուածն Ողորմեա մեզ, և այլն, և
 երկրորդին՝ Վստն մեծի քառասպապետին,
 և այլն. ինչպէս նաեւ վերջին փառասրու-
 թեան ընդարձակ ձեւն: Բիւզանդեան և Հռոմ-
 մէական եկեղեցեաց գործածածն ինչպէս կը
 տեսնենք զրեթէ ամենեւին չեն տարբերի
 իրարմէ: Չարմանալի է թէ ինչու Բիւզան-
 դեան ձեւը պարապ մը կ'ընծայէ Αἰνουμεν σε
 (գովմբք զքեզ) ի՛ զոր ունի Հռոմմէականն,
 և ու ալ փոխադարձ hymnum dicimus
 tibi (երգարանմբք զքեզ) տողը զանց կ'ընէ,
 մինչդեռ Բիւզանդեանն ունի զայն: Իսկ Հայ-
 կականն ընդհանրապէս կը համաձայնի այս
 երկուքին և երբեմն սեպհական յաւելուած-
 ներով կը զատուի:

Շարայարելի

Հ. Յ. ԱՌԹՔԱՆՈՍ

ՆՐԱՆԻԹՈՒԹԻՒՆԻՆՔ

1. Փառապէս մէջ առնուածները՝ օրինակաց
 սմանց մէջ կը գտնուին և այլոց մէջ՝ ունիւն
 միւս օրինակաց համար ալ:
2. Բառ առ բառ՝ քարի կամք ունեցող մարդ
 կանց:
3. Իշտ = Յոյս, աւետիկ:
4. Սկզբնական ևը իջ ժամադրքին մէջ չգրա-
 նուիր. իսկ ԼԶ կը զնէ ի լուսանցոյ:
5. Ի՞նչ ժամադրքն ունի տեսան, այլ քովը
 ի լուսանցոյ գրուած կայ քեզ:
6. Աւելի ճիշդ՝ հռաքեան (էն) ի յաւիտենից:
7. Վստնէն առաջ եւ մալ կ'աւելցնէ ԼԶ
 ժամադրքը:
8. ԼԻ. ժամադրքն փոխանակ տարքոյ ի կը
 զնէ յոյսք երկնային:
9. Ի՞նչ ժամադրքի մէջ կը պակսի հօր բառը,
 և գրուած է ի լուսանցոյ:
10. Ի՞նչ ժամադրքն ունի գրած հոգի, հա-
 մաձայն քրիզանդական և ամբրոսեան օրինակաց:
11. Նոյնը կարծեալ ունի յաշխարհի. զոր
 իջ ժամադրքն ալ գրած ունի ի լուսանցոյ:
12. Ճշտութեան համար լաւ համարեցանք
 ս տարբեր զնել, զամն զի յունարէնն հոս՝
 ինչպէս նաեւ Բիւզանդեան օրինակին մէջ, ե-
 ղակի է: Քիւ մը վերջ յոգնակին ևս պիտի հան-
 զիպի Բիւզանդականին մէջ:
13. Հոս ալ իբր բայաժական ունի առորե-
 լէնը՝ Նստող, ինչպէս նաեւ յունարէն երկու
 օրինակներն ալ:
14. ԼԶ և իջ ժամադրքերն միապէս ունին
 տեղը մեր:
15. ԼԶ. ժամադրքն ի լուսանցոյ կ'աւելցնէ
 հոս որ մըն ալ: